

Øjenkontakt giver fællesviden

Professor **Vincent F. Hendricks** filosoferer over betydningen af vores evne til at se hinanden i øjnene. Kom med på en hæsblæsende tur af betragtninger, der bevæger sig ud i trafikken, gennem teknologiens muligheder og ind i børnehavens rundkreds – der alle er steder, hvor øjenkontakten er altafgørende.

AF **Vincent F. Hendricks**, dr.phil., ph.d. og leder af Center for Information og Boblestudier (CIBS) ved Københavns Universitet

FOTO **Ulrik Jantzen**

Jeg ved, at du ved, at jeg ved, at du ...

Et fælles grundlag for en samtale betegnes 'fællesviden' og betyder, at jeg ved, at du ved, og du ved, at jeg ved, at jeg ved, at du ved, at jeg ved ... og så

videre. Det er nemmere at koordinere handlinger og etablere fællesviden, når mennesker har øjenkontakt eller står tæt på hinanden. Når vi taler sammen, diskuterer eller forsøger at lære af hinanden i det fysiske rum, bruges betragtelige kræfter på at forsikre hinanden om, hvad fælles kan lægges til grund for samtalen, og hvori såvel enighed som uenighed består. Denne afklaring er ganske vigtig for, at samtalen forløber konstruktivt og samarbejdende samtidig med, at diskussionen er meningsfuld.

Ofte er det en smal sag at koordinere handlinger, når vi har øjenkontakt eller står tæt ved siden af hinanden. Sværere er det eksempelvis i trafikken, hvor vi gemmer os bag hjelme og tykke ruder. Her er kropslig koordinering ikke

umiddelbart mulig, hvorfor der er brug for faste regler. Er man for eksempel i tvivl om, hvorvidt en anden trafikant har set en, når man triller over krydset på sin cykel, forsøger man altid at få øjenkontakt med den pågældende trafikant. Når man først har fået øjenkontakt, kan man stiltiende indgå kontrakten om, hvem der holder tilbage, og hvem der kører. Der koordineres til alles bedste via netop denne form for kontakt, hvor alt fra hensigt til forkørselsret handles af mere eller mindre stiltiende.

Én ting er, at du eksempelvis ved, der er højrekørsel i Danmark. Én anden ting er, at den modkørende trafikant ved det samme. Men hvis du ikke ved, at den modkørende trafikant ved, at der er højrekørsel i kongeriget, kunne du godt finde på at foretage en undvigemanøvre, der potentielt er til skade for dig selv og/eller

den modkørende, og tilsvarende ræsonnement og resultat gælder for modkørende. Når du omvendt ved, at der er højrekørsel, og når du ved, at modkørende ved, at der er en regel om højrekørsel, og modkørende kender denne regel og ved, at du ved det samme, har I netop dét som fællesviden og kan koordinere i trafikken. Og i tvivlstilfælde forsøger man at få øjenkontakt netop for at etablere fællesviden, der kan bruges i koordinationsøjemed.

”

I tvivlstilfælde forsøger man at få øjenkontakt netop for at etablere fællesviden, der kan bruges i koordinationsøjemed

Hvad er fællesviden?

Fællesviden er forudsætning for mangt og meget blandt mennesker – i små anliggender som i de store: Fællesviden er forudsætning for koordination, der igen er forudsætning for samarbejde, der så er forudsætning for fredelig sameksistens, der atter er forudsætning for samfundsejerskab, der igen er betinget af et velfungerende offentligt rum og tilhørende samtale, som, når alt kommer til alt, er forudsætningen for et robust demokrati i evig udvikling.

Så meget information, så lidt fællesviden

Når man ikke kan få den kontakt, der sikrer fællesviden, bliver det meget sværere at koordinere. Det gælder i trafikken, men det gælder eksempelvis også i adfærd på nettet. Det, at man ikke kan se andre brugere i øjnene, fordi andre brugere kan være skjult i anonymitet eller profilbilleder af kummefrysere eller slumretæpper, eller afkode tech-platformenes egentlige hensigter, betyder, at man er et meget lettere offer for alt fra misforståelser og mobning til skjulte markedsinteresser og -kræfter og manipulation.

Vidste du, at der postes 510.000 kommentarer i minuttet på Facebook? At der i samme tidsrum foretages 293.000 statusopdateringer og ligeledes uploades 136.000 fotos? På daglig basis deles i omegnen af fem milliarder stykker information blandt Facebooks 2,7 milliarder brugere. Der ses 100 millioner timers video på Facebook om dagen. På Twitter udsendes

Blot fordi der er kommet mere information, betyder det ikke, at vores base af fællesviden er blevet tilsvarende forøget – nærmere mindre og mere fragmentarisk

tweets 6.000 gange i sekundet, hvilket svarer til cirka 350.000 i minuttet. Det bliver til 500 millioner tweets per dag, som beløber sig til 200 trilliarder om året. Imens udmærker YouTube sig ved, at der uploades 300 timers video til platformen i minuttet, og der bliver vist cirka fem milliarder videoer på daglig basis. Hertil kommer så online encyklopædier, studieportaler, offentlige arkiver, private databaser, hemmelige optegnelser og optagelser. Svimlende mængder, svimlende

tal i en tidsalder, der aldrig har set så meget information før i menneskehedens historie.

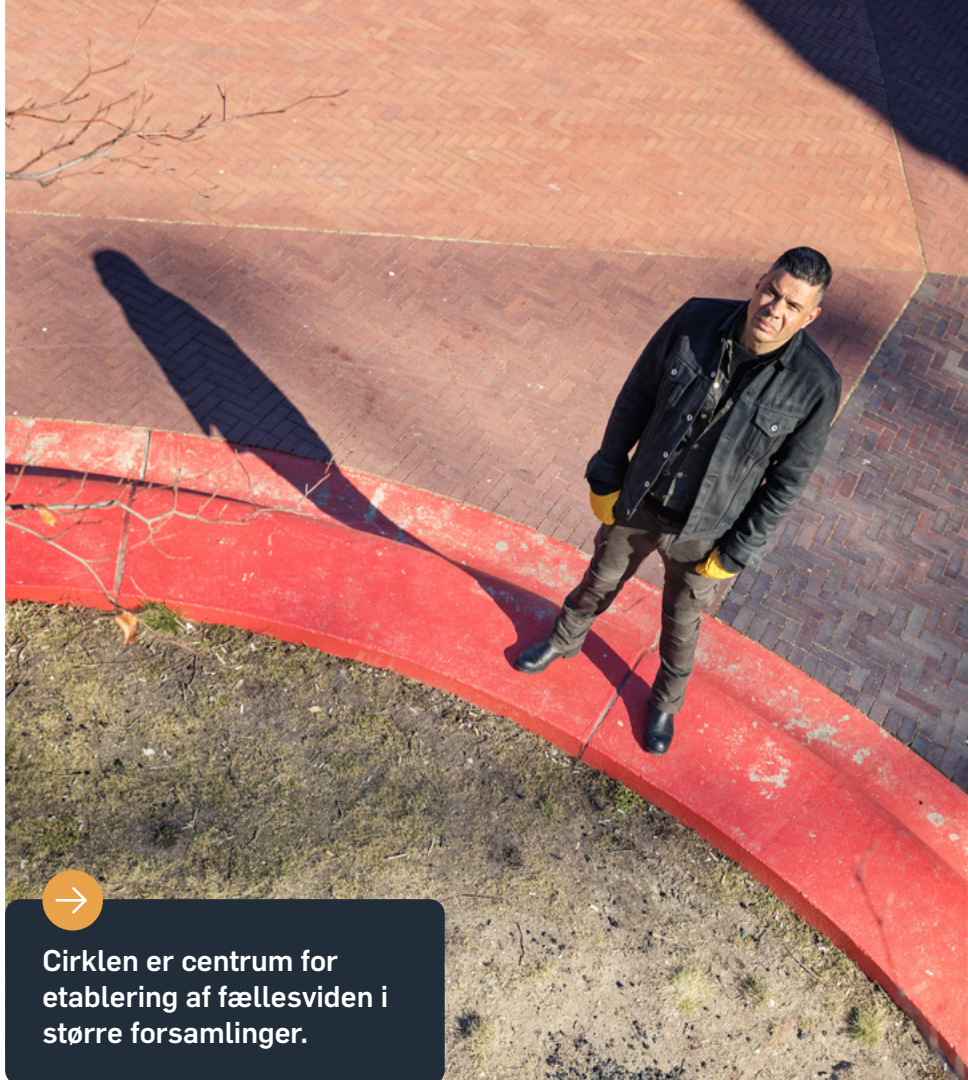
Men blot fordi der er kommet mere information, betyder det ikke, at vores base af fællesviden er blevet tilsvarende forøget – nærmere mindre og mere fragmentarisk. På nettet og sociale platforme er der mindre fællesviden og færre regler for adfærd og opførsel, og det gør det sværere at forstå hensigten med et budskab, hvis konteksten ikke

Biler har en særlig plads hos filosofiprofessoren. Drømmebilen er en gammel Audi TT Cabriolet fra 2002 i James Bond-grå med orangefarvet læderindtræk – præcis som den, han har stående i sin garage og kører i hver dag.

er kendt. Bedre bliver det ikke af, at flertallet af interaktioner mellem mennesker online er enten skrift- eller emoji-baseret (humørikon, red.), og det gør fortolkningsmulighederne, der ikke med det samme kan kollektivt afstemmes, mange. Ironi, vittigheder, umiddelbare følelser, simultant kropssprog og spontane handlingsanvisninger har det svært på nettet, fordi de har brug for en større kontekst for at blive modtaget efter hensigten. Resultatet er, at de sociale medier fyldes med misforståelser, fornærmelser, fejltolkninger, fake news og oceaner af fejlkoordinering.

Min læremester og ven, nu afdøde Stig Andur Pedersen, og jeg har en lang historie sammen. Andur og jeg fik inden længe af de studerende, som det umage par, vi var, tilnavnet 'Negeren og Nissen', da vi var professorkolleger på Roskilde Universitet. Det var virkelig et sjovt tilnavn, for jeg er næsten to meter høj og ser ud, som jeg gør, og Andur lignede lidt en havenisse, man kan købe i Silvan. Det hele kom sig af, at de studerende i forbindelse med et julearrangement købte præcis en sådan havenisse i Silvan og satte den foran Andurs dør, mens de klæbede en plakat i overstørrelse af Lille Sorte Sambo på min. Både denne gimmick og tilnavnet var kærligt ment, endda respektfuldt, for der var fællesviden om forståelsesrammen: Andur vidste det, jeg vidste det; Andur vidste, at jeg vidste det, jeg vidste, at Andur vidste det; de studerende vidste det, de studerende vidste, at vi vidste det, og vi vidste, at de studerende vidste ... hvordan såvel gimmick som tilnavn skulle opfattes. Hvis der omvendt ikke havde været fællesviden om forståelsesrammen, så kunne både gimmick og tilnavn hurtigt opfattes som en slet skjult racistisk kommentar. Sådan er det tit, når fællesviden mangler – både reelt og virtuelt.

Cirklen er centrum for etablering af fællesviden i større forsamlinger.

Det offentlige rum og den magiske cirkel

Et af det offentlige rums ypperligste funktioner er dets iboende evne til at danne de 'arkitektoniske' rammer for offentlige begivenheder og signaler – og dermed skabelsen af fællesviden – hvilket gør offentlige rum særligt værdifulde for det omgivende samfund. Tænk på, at muligheden for at give offentlige beskeder og information elimineres ved at opdele et 'offentligt' rum i kontorkuber, hvorfor kontorkuber heller ikke intuitivt kvalificerer sig som offentlige rum. Det betyder, at hvis man besidder magten over de offentlige rum og dermed over de offentlige signaler og begivenheder, så besidder man samtidig magten til at styre, hvad folk tænker om hinanden og dermed kan slutte sig til. Ingen nævnt, ingen glemt, fra Facebook til Google, der efterhånden nærmest er det offentlige rum – på private hænder ... hvilket i sig selv er ganske bekymrende. Havde man spurgt oplysningskompagniet fra Kant til Rosseau,

der banede den filosofiske vej for demokratiet i Oplysningstiden, om det offentlige rum, hvor demokratiets meninger brydes for store som for små, skulle på private hænder, ville de have svaret med et overordentligt bastant nej! Der må ikke være særinteresser, og ingen skal kunne kapitalisere på den demokratiske infrastruktur, for vi skal alle kunne tilgå den lige. Der er en grund til, at det danske vejnet ejes af staten — alle skal kunne få adgang til det på lige vilkår — det samme med det offentlige rum, som er en demokratisk grundpille.

Den direkte forbindelse mellem fællesviden og fysiske offentlige rum understøttes umiddelbart af hverdagserfaringen, så snart man har forstået den bagvedliggende idé. Populært sagt kan man tale om den magiske cirkel, så længe man ikke foranlediges til at tro, at der er tale om reel magi. Starter man fra bunden, findes 'den magiske cirkel' allerede i de situationer, hvor to personer kommunikerer ansigt til ansigt. Naturligvis forekommer det os som det mest selvfølgelige i hele verden, at man ser på hinanden, når man taler sammen. Men grunden til, at dette opleves

Blå bog

Vincent F. Hendricks (født 1970) er dr.phil, ph.d. og professor i formel filosofi ved Københavns Universitet, hvor han også leder Center for Information og Boblestudier. Han er forfatter til en række bøger som 'Fake News' (2017) og senest børnebogen 'Hovedbrud' (2020), som han har skrevet sammen med biolog Johan Olsen. Vincent F. Hendricks har vundet en række priser for sin forskning, herunder Videnskabsministeriets Eliteforskerpris, Roskilde Festivalens Eliteforskerpris, Choice Magazine Outstanding Title Award og Rosenkjærprisen. Han var desuden gæstetaler ved Øjenforeningens repræsentantskabsmøde i 2019, hvor han talte om formidling af forskning.

Med sine 51 år er Vincent F. Hendricks kommet med i læsebrillernes klub med minus 2,5 på begge øjne.

som det eneste naturlige, er netop, at ved at se hinanden i øjnene etableres det sagte som fællesviden. Fokus er åbenlyst helliget samtalen, og hver eneste lille muskeltrækning i ansigtet signalerer opmærksomhed og understreger forståelse. Blot et øjeblik uopmærksomhed sår tvivl om, hvorvidt der er etableret fællesviden om det sagte, og dermed om hvad der kan forudsættes som fælles baggrundsviden sidenhen. Fælles opmærksomhed etablerer fællesviden, som igen etablerer en fælles baggrundsviden, der udgør den grundlæggende ressource for fremtidig tanke og handling.

Som ethvert dansk børnehævebarn er bekendt med, er den magiske cirkel dog ikke begrænset til to-personers udvekslinger eller interaktioner. Rundkredsen er ikke blot en væsentlig del af et dansk barns dannelse, men er også den mest fundamentale politiske institution, der forefindes i ethvert kendt samfund. Dette

skyldes, at rundkredsen er det nærmeste, man kommer på direkte øjenkontakt i større grupper af mennesker, da den gør det muligt for hver af deltagerne at se, at alle andre er opmærksomme. I den magiske cirkel etableres et fællesskab i form af en fællesviden etableret gennem ytringen, diskussionen og accepten af offentlige beskeder og begivenheder.

På den baggrund er det heller ikke overraskende, at man finder den magiske cirkel som den centrale institution i den politiske magts

cirkler. Fra de store kivaer hos de centralamerikanske indianere i Pueblo Bonito over det Romerske Senat til vores egen danske folketingssal udgør den magiske cirkel det arkitektoniske grundprincip – cirklen af siddepladser tangeret af en talerstol er blevet den politiske magts fysiske grundkonfiguration. Så langt kan man komme med at kunne se hinanden i øjnene. ■

Cirklen af siddepladser tangeret af en talerstol er blevet den politiske magts fysiske grundkonfiguration. Så langt kan man komme med at kunne se hinanden i øjnene